

Arbejdskraft, fødselstal og reformpolitik

Beth Grothe Nielsen

1. Indledning.

Befolkningstilvæksten i Danmark stagnerer i disse år. Fødselstallet falder, mens dødstallet holder sig nogenlunde konstant. I 1970 blev der født 70.802. Der døde 48.233. I 1977 var tallene henholdsvis 61.878 og 50.485, og tendensen synes foreløbig at holde sig i 1978. Befolkningstilvæksten var i 1970 på 34.156, hvori indgår en indvandring på 11.587. I 1977 var tilvæksten kun 17.227, selv om der stadig var en mindre indvandring.

Et faldende fødselstal har altid bekymret samfundets magthavere¹. Det er tilfældet i de såkaldte i-lande også i vore dage², selv om verdens befolkning som helhed søges begrænset. Fødselstallets størrelse giver – når man ser bort fra indvandring – et mål på den arbejdskraftmængde, der vil være til rådighed om 18-20 år. Behovet for arbejdskraft eller det behov, man tror i fremtiden at få for arbejdskraft, vil være et af grundlagene for samfundets behandling af de mennesker, der sætter børn i verden, og af disse børn.

Denne påstand skal søges belyst ved – på baggrund af visse lovændringer i 1960'erne og i begyndelsen af 1970'erne, hvor der var højkonjunktur og arbejdskraftmangel – at se på forslag og ny lovgivning i den seneste tid, hvor situationen er en anden.

Når man skal forstå og beskrive forandringens mekanismer i nutiden, er det imidlertid altid inspirerende at kaste et blik på fortiden. Midten af 1700-tallet minder på mange måder om den periode, vi befinder os i for øjeblikket. Også dengang var der mange arbejdsledige, mens der samtidig lød klager over ikke at kunne få arbejdskraft. Også dengang søgte statsmagten at regulere snart sagt alle menneskelige funktioner – private såvel som erhvervsmæssige.

1. Som eksempel kan nævnes den i 1935 nedsatte befolkningskommission, der fik til opgave at undersøge, hvordan befolkningens størrelse kunne opretholdes. Et resultat af kommissionens arbejde var oprettelsen af Mødrehjælpen i 1939. Se herom: *Lene Guld: Træk af barselslovgivningens historie*. I *Årbog for kvinderet*, 1978, p. 28 f., hvor det antydes, at kommissionens øvrige forslag gik i glemmebogen bl.a. på grund af krigstidens øgede fødselstal. Også i betænkningen angående lovligheden af svangerskabsafbrydelse m.v., 1936, p. 29 f. gives der udtryk for bekymring over det synkende folketal.
2. Se f.eks. om foranstaltninger i Østeuropa: *Betænkning fra Fællesudvalget under Ligestillingsrådet og Børnekommissionen vedrørende barselsorlov m.m.*, bilag 4c, stencil februar 1978.

Man plejer at kalde den tids herskende økonomiske teori for Merkantilismen. Der skal først gives en beskrivelse af det merkantilistiske syn på arbejdskraft og befolkningstilvækst samt nogle praktiske foranstaltninger i sammenhæng hermed.

II. 1700-tallet

Midt i 1700-tallet udkom ialt 8 bind af »Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin«, hvis indhold er repræsentativt for tidens sociale og økonomiske synspunkter. De fleste skribenter så mangelen på arbejdskraft i manufakturer og fabrikker som et spørgsmål om dovenskab hos tiggere og løsgænger³. Det egentlige problem synes at have været, at den potentielle arbejdsstyrke ikke var kvalificeret og i øvrigt fik tilbudt så lav løn, at tiggeri betalte sig lige så godt. Selv om folkemængden således formentlig har været stor nok til at dække det aktuelle arbejdskraftbehov, holdt merkantilisterne fast ved et andet økonomisk dogme, nemlig at folkeforøgelse var af afgørende betydning for statens styrke.

Det havde bl.a. den reelle baggrund, at der i hele perioden 1735-84 for Københavns vedkommende døde flere mennesker, end der blev født⁴.

Der findes mange eksempler på denne opfattelse i 1700-tallets litteratur. Her skal blot citeres en enkelt udtalelse fra bind 8 af »Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin«:

»Ingen kand nægte, at jo et af de første og største Stykker, som contribuere til et Riiges timelige Lyksalighed, bestaar i Folkets Formeereelse, paa det der kand haves nok af indfødte Landets Børn til at dyrke Landet, . . . nok til at forsyne alle Stænder, at forsyne Skibs-Farten, Manufacturer, Konster og Haandwerker med, nok til at recrutere og i fornøden Fald, forøge Krigs-Magten med, . . . alt saa kunde bemidlede Personer, efter slige Omstændigheder, gjøre vel, naar de ved gavmilde Testamenter vilde søge at befordre Populationen paa en fornuftig Maade, og gjøre Egtestanden let, hvis Besværligheder afholder saa mange fra at gifte sig, . . .«⁵

Et andet citat fra Oeconomisk Magazin viser forståelse for, at kvinder var en nødvendig forudsætning for folkeformereelse. Det hedder:

»Da der nu ere mange, særdeeles af Fruentimmer-Kiønnet, som formedelst Mangel paa Arve-Midler, hindres fra at komme i Egteskab, hvorudi de kunde ellers blive Midler til Folke-Mængdens Formeereelse og derved blive Staten nyttige, saa kunde derpaa raades Bod, naar velsindede og derhos bemidlede Patrioter, som ikke selv have kundet blive Midler til Statens Formeereelse med Mennisker, vilde, efter vores berømmelige Baron Holbergs Exempel, bortskienke ved Testamente endeel af deres efterladene Midler til Udstyr og Medgift for saadanne skikkelige Jomfruer og Piger, som føre et dydigt Levnet, men selv ingen Midler have; . . . hvorved mange af Mand-Kiønnet vilde opmuntres til at indlade sig i Egteskab med saadanne Fruentimmer, . . .«⁶

3. Se f.eks. *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin*, VIII, Kjøbh. 1764, p. 103f.
4. *Albert Olsen: Bybefolkningen i Danmark på merkantilismens tid*, genoptryk 1975, p. 28.
5. *Danmark og Norges Oeconomiske Magazin*, VIII, p. 63 f.
6. *Op.cit.*, p. 107.

Vanskelighederne ved at komme i ægteskab medførte naturligvis en del uægteskabeligt samkvem med deraf følgende uægte børn. På trods af ønsket om folkeformerelse, holdt man strengt på, at denne skulle foregå inden for ægteskabets rammer. Det såkaldt simple lejermål, dvs. uægteskabeligt samleje med graviditet til følge, blev straffet – for mandens vedkommende med bøde på 12 rdl. og for kvinden det halve. Desuden skulle de begge – hvis de ikke giftede sig – stå »aabenbare Skrifte«⁷.

Lejermålsbøderne, skriftemålet og den stærke moralske fordømmelse, der på den tid ramte det uægte barn, såvel som dets moder, giver en stor del af forklaringen på et af 1700-tallets største kriminalpolitiske problemer: barnedrab og fødsel i dølgsmål, som ifølge DL 6-6-7 og 8 blev straffet med døden.

Den enevældige konge fik af samtidens økonomiske skribenter at vide, at statens styrke bestod i en stor folkemængde, og at der var mangel på arbejdskraft. Derfor var det naturligvis en pestilens for ham at være vidne til »den bedrøvelige og onde Medfart med spæde Børns Ombringelse og Henkastelse i Canalen og andetsteds . . .«. Med denne begrundelse – og med pietistisk forbillede – blev der i 1727 oprettet et »Waysen- og Hittebørns-Huus«. I 1750 åbnede Jordemoderhuset i Gothersgade foranlediget af »den saa ofte forekommende Barnefødsel i Dølgemaal og oftest derpaa følgende Fosternes Ombringelse . . .«. Det afgørende nye var, at husets jordemødre fik tavshedspligt, således at kvinderne kunne føde og eventuelt efterlade deres børn uden at få en lejermålssag på halsen. Der viste sig at have været enormt behov for noget sådant. I de 9 år, huset eksisterede som selvstændig stiftelse, blev der født knap 3.000 børn, der dog ikke alle var uægte⁸. Samme år befalede kongen, at der skulle oprettes en forplejningsanstalt i forbindelse med Tugt- og Børnehuset til 24 hittebørn. De optagne drenge skulle betragtes som ægtefødte, hvilket var et forsøg på at få håndværkerlaugene til at acceptere dem som læredrenge. I denne periode var det almindeligt, at laugene klagede over mangel på drenge, og alligevel måtte kongen i 1758 direkte befale feltberederlauget at antage en lærling, der var uægte født⁹. I 1753 blev »fattige Børns Opfostringshus paa Christianshavn« grundlagt. Af fundatsen fremgår det, at formålet var at opdrage drenge til manufakturproduktion og søfart¹⁰.

Faderen til et uægte barn havde ikke pligt til at bidrage til dets underhold. Generalprokurør Henrik Stampe påpegede flere gange det uheldige heri, og i en erklæring fra 1763 understregede han, at kvinden »sættes i de allerbedrøveligste Omstændigheder, hvilket lettelig kan have adskillige farlige og skadelige Følger«, når hun alene skulle bære de økonomiske byrder. Han hentyder uden tvivl til risikoen for barnedrab. Hans erklæring

7. DL 6-13-1.

8. C.E. Levy: Christian Johann Berger, en litterær-historisk Skizze. I Indbydelsesskrift til Københavns Universitets Aarsfest, 1856, p. 13f.

9. E. Holm: Danmark-Norges Historie 1720-1814, Kbh. 1894-1906, III, p. 197.

10. Op.cit., p. 354f.

førte til forordningen af 14. oktober 1763, hvorefter »den, som er Fader til et uægte Barn, skal lige med Moderen bære Omsorg for dets Opdragelse og efter hans Formue erlægge i det mindste Halvdelen af de Omkostninger, som Barnets Underholdning udfordrer, til det er 10 Aar gammelt«. Hermed var et vigtigt skridt taget til at gøre det muligt også for ugifte mødre at opfostre deres børn. Dog skulle mødre endnu selv anlægge sag og inddrive bidragene. Vigtigt var det, at soldater, der ellers var fri for bøder for deres første lejermål, blev pålagt samme pligt¹¹.

Stampe var klar over lejermålsstraffens medansvar for de mange fødsler i dølgsmål og barnedrab. I en erklæring fra 1759 argumenterede han direkte med befolkningsmæssige hensyn:

»Den Mangel, vi i Danmark have paa Folk, og de mange Exempler der daglig haves paa, at slige Qvindfolk aflive deres Foster, hvorved Staten, de fleste Tider, mister tvende Borgere, vise noksom . . ., hvor nødvendigt det, som oftest er, at Lovens Strenghed i Udøvelsen noget formildes.«¹²

Med forordning af 8. juni 1767 blev det offentlige skriftemål formelt afskaffet. Det blev erstattet med fængsel på vand og brød i 8 dage, hvilket kancelliet dog kunne dispensere fra mod et gebyr på 10 rdl. Reformen fik således ringe praktisk betydning, og indholdet var i strid med Stampes udkast¹³.

Statens øjeblikkelige fiskale interesser sejrede over de mere langsigtede befolkningspolitiske.

Af samme grund var det vanskeligt at få lejermålsbøderne afskaffet, selv om de gentagne gange blev udsat for kritik. Der skulle en Struensee til at skære igennem. Forordningen af 13. juni 1771, der svarede til Stampes udkast, begrundede den totale straffrihed for lejermål med, at »ledige Personer, som udenfor Ægteskab avle Børn sammen, ved de for saadant Leiermaal i Loven fastsatte Bøder og anden Straf, ofte hindres fra at efterkomme de dem som Forældre paaliggende Pligter til Børnenes Opdragelse, . . .«.

Forordningen vakte bestyrtelse i vide kredse, og som noget af det første blev den ekspederet ud af verden efter Struensees fald. Først i 1812 blev al straf for lejermål endeligt afskaffet.

Med hensyn til dødsstraffen for fødsel i dølgsmål og barnedrab benyttede kongen sig i sidste halvdel af 1700-tallet i stigende grad af sin benådningsret. Kvinderne blev indsat i Tugthuset, og der er eksempler på, at de blev løsladt, hvis de fik tilbudt ægteskab. Struensees ordre til Stampe i december 1771 om at lave udkast til forordning om afskaffelse af dødsstraf i disse sager nåede ikke at få lovgivningsmæssige følger¹⁴. Det skete først med straffeloven af 1866.

11. Stampes Erklæring IV:LII, XCIV og CXCI.

12. Op.cit. I:XCVII.

13. Op.cit. V:LXXVI.

14. Op.cit. VI:LXXXIII.

Der var naturligvis andre årsager end fødsel i dølgsmål og barnedrab til den store børnedødelighed i 1700-tallet. Op imod halvdelen af alle børn døde, inden de blev et år gamle. For at forbedre overlevelsesmuligheden for nyfødte (og barselkvinder) forsøgte man at organisere et egentligt jordemødervæsen og at uddanne jordemødrene bedre¹⁵. Det i 1740 oprettede Collegium Medicum var det første organ for central styring af sundhedsvæsenet. I 1757 åbnede Frederiks Hospital og i 1769 Almindeligt Hospital. Man kunne også nævne de mange forsøg, der i sidste halvdel af 1700-tallet blev gjort på at få folk til at lade deres børn koppeinokulere¹⁶. Bag alle disse foranstaltninger øjner man de befolkningspolitiske hensyn.

III. Højkonjunktur i 1960'erne

Som baggrund for en sammenligning mellem den ovenfor beskrevne periode i 1700-tallet og den, vi befinder os i for øjeblikket, skal først omtales nogle træk af udviklingen op til omkring 1973.

I løbet af 1960'erne blev de sidste rester af brugbar mandlig arbejdskraft opsuget af et ekspanderende erhvervsliv. Der var kun to reserver: Fremmedarbejdere og kvinder. For kvindernes vedkommende lå det sådan, at ugifte og barnløse allerede var i arbejde.

For at trække barnemødrene ud på arbejdsmarkedet måtte to problemer løses. For det første skulle der skaffes parkeringsmuligheder til de allerede eksisterende børn. For det andet måtte antallet af nye børn begrænses, eftersom graviditet gør kvinder uarbejdsdygtige i kortere eller længere tid.

Kun problemet uønsket graviditet skal omtales. I løbet af 1950'erne og 1960'erne var barnedrab og uforsvarlig omgang ved barnefødsel praktisk taget forsvundet ud af det strafferetlige billede. Derimod var sager om svangerskabsafbrydelse stadig aktuelle. Adgangen til legalt at få sit svangerskab afbrudt var ganske vist blevet liberaliseret noget i forhold til straffeloven af 1930, dels i 1937, dels ved lov af 23. juni 1956. Men stadig var svangerskabsafbrydelse kun tilladt i helt ekstraordinære tilfælde.

I 1967 fremsatte SF forslag om at indføre fri abort under visse tidsmæssige betingelser. Forslaget blev genfremsat tre gange i de følgende år uden at blive vedtaget. I folketingssamlingen 1969-70 fremsatte den konservative justitsminister Thestrup forslag til ændring af 1956-loven ved indførelse af en såkaldt social indikation for svangerskabsafbrydelse. Arbejdskraftmanglen var på sit højeste. Ingen af deltagerne i folketingsdebatten brugte dog dette argument for forslaget. Derimod blev det brugt af visse modstandere, som fremhævede, at fødselstallet var faldende¹⁷.

Trods en nedgang i fødselstallet fra ca. 88.300 i 1966 til ca. 70.000 i 1969 blev forslaget vedtaget med stort flertal på tværs af partierne, idet også en del borgerlige folketingsmedlemmer stemte for. Det kan ses som udtryk for, at det aktuelle arbejdskraftbehov har vejet tungere end hensynet til den fremtidige befolkningstilvækst. Det vigtigste nye ved 1970-loven var, at

reglen om straf for den kvinde, der illegalt lod sit svangerskab afbryde, nu blev ophævet.

Arbejdskraftbehovet var stadig højt det følgende par år, og fødselstallet var igen på vej op, fra 70.802 i 1970 til ca. 75.000 i såvel 1971 som 1972. Indvandringen toppede med 54.038 i 1972. Dette år fremsatte SF endnu engang forslag til lov om fri abort, og justitsminister K. Axel Nielsen foreslog på socialdemokratiets vegne noget tilsvarende¹⁸. Efter en debat, der spændte fra skrækpropaganda og religiøs patos hos modstanderne til argumenter om global overbefolkning og kvindens ligestilling hos tilhængerne, blev det socialdemokratiske forslag vedtaget, igen på tværs af partierne.

Loven af 13. juni 1973 om svangerskabsafbrydelse var en realitet. Af samme dato er lov om sterilisation og kastration, hvorefter alle over 25 år har ret til varigt at få ophævet forplantningsevnen. Herefter skulle uønskede børn ikke længere kunne hindre nogen kvinde – gift eller ugift – i at lægge sin fulde arbejdskraft i erhvervslivet. Mere ideale begrundelser som kvindens ligestilling havde god grobund i en periode med manglende arbejdskraft.

IV. Den ændrede situation fra midten af 1970'erne

Hermed kommer vi til den periode, der på mange måder synes at være sammenlignelig med den ovenfor under II beskrevne merkantilistiske tid.

Behovet for arbejdskraft faldt omkring 1973. Arbejdsløsheden voksede, først og fremmest blandt kvinderne. Udbygningen af daginstitutionerne ophørte, personalet blev nednormeret, og det blev sværere at få sine børn passet.

Men så begyndte fødselstallet at falde. Det var gået op for de fleste politikere, at den tid var forbi, hvor man bare kunne sende kvinderne hjem for at føde og passe børn, selv om visse af de nedenfor nævnte lovforslag om børnetilskud og barselsdagpenge kan ligne tilslørede forsøg herpå. Man kunne heller ikke blot indskrænke adgangen til abort igen. Det lovforslag, som Kristeligt Folkeparti fremsatte i folketingssamlingerne 1974/75, 1976/77 og 1977/78¹⁹ var ganske vist et forsøg på at føre situationen tilbage til tiden før 1956, dog uden genoplivelse af strafansvaret for kvinden selv. Det fik samme ublide skæbne som Inge Kroghs kampagne mod fri abort.

Det måtte med andre midler gøres attraktivt for kvinder at formere sig. Tankerne om formel såvel som reel ligestilling mellem mand og kvinde fik derfor fornyet aktualitet. Et foreløbigt resultat er lov af 12. april 1978 om

15. Inger Dübeck: *Jordemødre i retshistorisk belysning*. I *Jyske Samlinger*, ny række X, 3. 1973, p. 337 ff.

16. *Edy. Gottfredsen: Medicinens Historie*, Kbh. 1950, pp. 247, 256 og 234.

17. F.T. 1969-70, forh. sp. 1443 og 4166.

18. F.T. 1972-73, tillæg A sp. 2387, forh. sp. 1562.

19. F.T. 1974-75, tillæg A sp. 571, forh. sp. 403 og 1370.

F.T. 1976-77, tillæg A sp. 2727, forh. sp. 3195.

F.T. 1977-78, (fremsat 18.10.1977) I. beh. fortryk sp. 1825.

ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til beskæftigelse m.v., der blev vedtaget i folketinget med overvældende flertal.

Loven skal ikke gennemgås i detaljer. Derimod skal et par argumenter fra folketingsdebatten omtales. Under 1. behandlingen fremhævede den socialdemokratiske ordfører, Inge Fischer Møller, at uden en særlig beskyttelse af kvinder mod afskedigelse på grund af graviditet vil samfundet fortsætte med ikke at acceptere børnene som medborgere: »Vi kan jo ikke tvinge mændene til at føde børnene hver anden gang«, konstaterede hun. Hun mente, at ligebehandlingsloven netop havde det videre perspektiv at gøre samfundet i højere grad medansvarligt for børnene²⁰.

Den konservative ordfører, formanden for Dansk Kvindesamfund, Grethe Fenger Møller, var uhyre skeptisk under 1. behandlingen med hensyn til beskyttelsesreglerne, som hun mente på længere sigt kunne blive til skade for kvinderne på arbejdsmarkedet. »På den anden side er det også ... vigtigt, at der i vort samfund bliver født børn. Vi ved, der er lave fødselstal, og vi må have en aktiv familiepolitik«, sagde hun. Under 2. behandlingen og i et TV-interview henviste hun igen til det lave fødselstal.

Med hensyn til reglerne om barselsorlov falder de fleste kvinder ind under loven af 7. juni 1972 om dagpenge ved sygdom og fødsel. De enkelte bestemmelser i dagpengeloven skal ikke gennemgås her²¹. Derimod skal nogle ændringsforslag berøres.

Allerede i 1971 fremsatte Socialdemokratiet forslag til en forbedret barselsordning²², og i 1974 foreslog såvel Kommunisterne²³ som Kristeligt Folkeparti²⁴ forlængelse af dagpengeperioden. Ingen af disse forslag blev vedtaget. Situationen var endnu ikke til det.

I 1977 tiltog strømmen af forslag til ændringer af barselsordningen. Fødselstallet var faldet fra 72.071 i 1975 til 65.267 i 1976. Fra SF blev der den 12. april fremsat forslag til folketingsbeslutning om, at forældre ved enhver fødsel eller adoption skulle have ret til barselsorlov i 9 måneder, og at faderen herudover skulle have ret til 2 ugers frihed i forbindelse med fødselen. De 9 måneder skulle kunne deles mellem forældrene, dog således at den ene af forældrene ikke skulle kunne opnå mere end seks måneders orlov, og de sidste tre måneder ville bortfalde, hvis den anden af forældrene ikke tog dem. Det blev endvidere foreslået, at der skulle ydes fuld kompensation fra det offentlige for tabt arbejdsfortjeneste, og at ingen skulle kunne afskediges under graviditet eller i orlovsperioderne²⁵. Forslaget blev fremsat den 18. oktober, men ikke vedtaget.

Kristeligt Folkeparti fremsatte to forslag den 3. november 1977. Det ene gik ud på en forlængelse af perioden, hvor der kan udbetales dagpenge, fra 14 til 26 uger, samt mulighed for yderligere 26 ugers dagpenge med halvt beløb. Udbetalingen skulle gøres betinget af, at barnet ikke opholdt sig i vuggestue eller anden institution, der helt eller delvis finansieres af det

20. F.T. 1977-78 fortryk sp. 5325 f.

21. Se om loven: *Gertrud Backer*: Problemer i lovgivningen omkring barsel. I *Årbog for kvinderet*, 1978, p. 37ff.

22. F.T. 1970-71, tillæg A sp. 3633, forh. sp. 6776 og 7739.

23. F.T. 1973-74, tillæg A sp. 2283, forh. sp. 3372 og 4630.

24. F.T. 1974-75, tillæg A sp. 577, forh. sp. 403 og 1679.

25. F.T. 1976-77, tillæg A sp. 4413, forh. sp. 1684 og 5127.

offentlige. Forslagsstillerne ville gerne overveje muligheden af, at forældrene kunne vælge, hvem af dem der ville benytte den sidste 26 ugers periode. Det andet forslag gik ud på, at det almindelige børnetilskud for et barns første leveår skulle forhøjes til kr. 10.850,-, betinget af at der ikke blev modtaget dagpenge efter dagpengelovens regler om barselsdagpenge, og at barnet ikke blev passet i vuggestue eller anden institution som ovenfor. Ingen af forslagene blev vedtaget.

Børnekommissionen og Ligestillingsrådet, der var blevet nedsat i 1975, dannede den 1. juli 1977 et Fællesudvalg vedrørende barselsorlov m.v. I den endnu (september 1978) utrykte betænkning fremhæver udvalget i sine indledende betragtninger, at der op gennem 1960'erne skete en vældig stigning i kvindernes erhvervsdeltagelse. På grundlag af Socialforskningsinstituttets undersøgelse af familiedannelse og kvinders erhvervsdeltagelse fra 1975 slår udvalget endvidere fast, at der ikke er grund til at antage, at kvinders ønske om erhvervsdeltagelse vil aftage. Samtidig hermed får kvinder stadig den dårligste uddannelse og har stadig det helt overvejende ansvar for omsorgen for børnene og for varetagelsen af de praktiske opgaver i hjemmet, siges det i betænkningen.

Et andet forhold, der efter Fællesudvalgets mening bør lægges vægt på, er det faldende fødselstal. Der henvises til den befolkningsprognose, som findes i *Nyt fra Danmarks Statistik* nr. 101 af 17. maj 1977, hvoraf det fremgår, at med et niveau på ca. 70.000 levendefødte om året, vil befolkningstilvæksten blive faldende i prognoseperioden 1977-2000. En alternativ beregning baseret på et fødselstal på ca. 65.000 (svarende til 1976-tallet), viser et direkte fald i befolkningstallet omkring 1990. Uanset hvilket udgangspunkt, der tages for prognosen, vil der ske en forskydning i aldersfordelingen, således at der vil blive forholdsvis flere ældre end i dag.

På denne baggrund udtaler Fællesudvalget: »På trods af den velstandsstigning, der har fundet sted i de senere år, taler de ovenfor beskrevne forhold for, at småbørnsfamilierne ikke har fået del i velfærdsstigningen. Derfor må der ske en ændring i de rammer, der i lovgivning og i traditioner er sat for småbørnsfamiliernes livsvilkår. Familiepolitiske hensyn tilsiger en ændring i fordelingspolitikken, således at der ydes en større støtte til barnefamilier for at sikre alle børn gode opvækstvilkår«²⁶.

De nærmere enkeltheder i fællesudvalgets forslag skal ikke gennemgås på dette sted. Det indeholder væsentlige forbedringer i forhold til de nuværende regler, og er desuden et forsøg på at få faderen impliceret i pasning af sine børn i langt højere grad, end det i dag er tilfældet.

Det er bebudet, at socialministeren vil fremkomme med forslag på baggrund af Fællesudvalgets betænkning i løbet af indeværende folketingssamling. Der vil være anledning til under en folketingsdebat at fremhæve, at befolkningsprognosen fra 1977 synes at have været for optimistisk. I 1977 faldt fødselstallet yderligere til 61.878, og selv om slutningen

26. Betænkning fra Fællesudvalget under Ligestillingsrådet og Børnekommissionen vedrørende barselsorlov m.v., stencil februar 1978, p. 25.

af 1978 igen synes at vise en svag stigning, tyder intet på store forandringer i situationen. Det skulle være den rigtige baggrund for at få vedtaget nye regler til forbedring af børneproducerende menneskers vilkår.

V. Afslutning

Det har ikke været meningen at give en fuldstændig dækkende og detaljeret beskrivelse af alle regler og reformforsøg med hensyn til graviditet, fødsel og børnepasning i de omtalte perioder. Meningen har været at antyde nogle sammenhænge mellem arbejdskraftbehov og fødselstal på den ene side og den politiske vilje og evne til at ændre forholdene for kvinder og børn på den anden. Nutiden kan sættes i relief ved at se på tidligere tiders problemer og løsningsforsøg.

Ideer til ændring af bestående (rets)tilstande i et samfund fostres af mennesker, men ikke i et socialt tomrum. Ideerne opstår på baggrund af f.eks. de sociale problemer, som samfundets aktuelle økonomiske udvikling medfører. Enkeltpersoner får af og til ideerne, før problemerne er almindeligt anerkendt som problemer. Ønsker om at få ideerne virkeliggjort kan begrundes forskelligt og bliver ofte begrundet med andet, end hvad der reelt ligger bag. Uanset begrundelser og skinbegrundelser er det en kendsgerning, at ideerne ikke kan realiseres – blive til ændringer og reformer – før nogle grundlæggende økonomiske og sociale forhold er »modne« til at integrere dem som en del af hele den samfundsmæssige struktur.

Et afsluttende tankeeksperiment: Hvis kvinder vil gennemtvinge samfundsendringer og forbedre vilkårene for sig selv og deres børn, synes det at være virkningsfuldt – i perioder med mangel på arbejdskraft – at sætte børn i verden som undskyldning for ikke at være erhvervsaktive. I arbejdsløshedsperioder ser det ud til at være mere effektivt at undlade at sætte børn i verden, dvs. hindre reproduktionen af arbejdskraft. De reformer, der fremtvinges, synes i begge tilfælde at gå i retning af større ligestilling mellem kvinder og mænd og bedre vilkår for børn.

Familjerätten under kapitalismen – det svenska exemplet

Karin Widerberg

Inledning

På sjuttioalet har omfattande förändringar skett och diskuterats inom familjerättens område i Sverige i likhet med i många andra utvecklade kapitalistiska länder. I denna artikel ska jag behandla *orsakerna* till förändringarna inom familjerätten i Sverige, de *former* förändringarna tar samt dessa förändringars *konsekvenser* för familjen som institution och för kvinnans situation.

Då de rättsliga *former* som förändringarna tar är desamma för samhällen dominerade av ett kapitalistiskt produktionssätt, äger de nedan förda resonemangen om familjerättens former giltighet inte bara för Sverige utan för kapitalistiska samhällen överhuvudtaget. *Orsakerna* till förändringarna och dessa förändringars omfattning och inriktning bestäms däremot av mer eller mindre konkreta ekonomiska, politiska och ideologiska faktorer, dvs. av varje enskilt samhälles situation vid en viss given tidpunkt. I den mån kapitalistiska samhällen genomgår eller har genomgått en likartad utveckling som den svenska, kan även de avsnitt som behandlar *orsakerna* till förändringarna i familjerätten i Sverige samt förändringarnas omfattning och inriktning äga viss giltighet även för övriga länder. Detsamma gäller mina konklusioner om familjelagstiftningens konsekvenser för familjen som institution och för kvinnans situation.

Rätten under kapitalismen

Rättens allmänna funktion i det kapitalistiska samhället är att legitimera produktionsförhållandena. Denna legitimering sker främst genom att via kodifieringen *formulera* produktionsförhållandena samtidigt som dessa *maskeras* genom att de framställs som abstrakta och universella. Denna legitimerande funktion ger rätten en viktig roll i garanterandet av det kapitalistiska samhällets fortsatta existens. Man kan därför säga att förhållandena på den ekonomiska nivån förutsätter existensen av en rätt. Elementen på den ekonomiska nivån: arbetare, icke-arbetare och produktionsmedel formuleras i rätten i termer av »fria« arbetare, ägare och